

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Ніколаєва Леоніда Олеговича
«Розвиток асертивності підлітків у різних умовах соціалізації»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю
19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Дисертаційне дослідження Ніколаєва Леоніда Олеговича присвячене актуальній проблемі сучасної психологічної науки та практики. На підлітковий вік припадає критичний період розвитку особистості, упродовж якого відбувається формування якісних новоутворень, що виникають внаслідок перебудови та фізіологічних змін організму, ламання старих і утворення нових психологічних структур, трансформації взаємостосунків з оточуючими, засвоєння способів соціальної взаємодії характерних для світу дорослих.

У цей період онтогенетичного розвитку гостро постає питання самоствердження особистості в соціумі. Його успішна реалізація потребує від підлітків конструктивних навичок міжособистісного спілкування та взаємодії, адекватних соціальних установок і уявлень, адаптивних моделей соціальної поведінки, що, у свою чергу, стає можливим за умови сформованості таких особистісних якостей як соціальна сміливість, наполегливість, впевненість у собі, самостійність, цілеспрямованість, вміння відстоювати власну позицію і, разом з тим, рахуватися з позиціями оточуючих. Однак, нерівномірність, асинхронність, стрибкоподібність вікового розвитку підлітків обумовлює їх певну психічну нестабільність у вигляді невірноваженості процесів збудження і гальмування, підвищеної емоційності, імпульсивності, труднощів саморегуляції та адаптації, можливих неадекватних психогенних реакцій, що звичайно ж ускладнює

актуальний для них процес особистісного самоствердження. Тому виникає необхідність розвитку асертивності у підлітків, як особистісної основи їх соціальної активності, самоефективності та утвердження себе. Тим паче, що асертивність особистості є необхідною умовою адаптації та виживання в сучасному суспільстві, у якому культивуються цінності особистісної впевненості, незалежності, самостійності, суверенності, сміливості, самореалізації, особистісної відповідальності.

Актуальність і недостатня розробленість проблеми розвитку асертивності у підлітків вимагає її вирішення на науково-психологічному, науково-методичному рівнях та у сфері психологічної практики. Зокрема, існує необхідність у теоретичному обґрунтуванні і конкретизації феномену асертивності, як інтегративної властивості особистості та якісної характеристики її поведінки, оскільки щодо цього немає єдиної узгодженої наукової позиції; потребує компетентного вивчення і аналізу питання вікових особливостей розвитку асертивності, впливу на цей процес соціальних умов та індивідуально-психологічних чинників.

Тема дисертаційного дослідження відповідає загальній науковій проблемі і є складовою частиною комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» «Розвиток особистості в різних умовах соціалізації» (державний реєстраційний номер 0112U004567), затвердженої вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол №2 від 18 жовтня 2006 р.). Тему кандидатського дисертаційного дослідження затверджено вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол №6 від 22 березня 2009 року) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №5 від 16 червня 2009 року).

Усе вищесказане дає підстави стверджувати, що наукове дослідження Л.О. Ніколаєва відповідає запитам сучасної вітчизняної психологічної, педагогічної практики та державної політики щодо виховання підростаючого покоління.

У роботі науково коректно сформульовано мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження. Ґрунтовна теоретико-методологічна основа та адекватне використання методів дослідження забезпечили вирішення автором поставлених завдань. Повно, виважено, згідно теми розкрито зміст трьох розділів дисертації, сформульовано висновки, які логічно відповідають структурі роботи та узагальнено відображають результати дослідження.

У дисертації охарактеризовано особливості різних наукових підходів щодо вивчення проблеми асертивності особистості; проаналізовано сучасний стан вітчизняних та зарубіжних досліджень розвитку асертивності у підлітків; чітко визначено теоретико-методологічні основи власного дослідження. Презентовані у роботі результати наукових досліджень, безумовно, є вагомою інформаційною базою, якою оперує дисертант та достовірно обґрунтовує наукові положення, висновки і рекомендації.

Привертає увагу наукова новизна і теоретичне значення роботи, особливо у питаннях:

- обґрунтування сутності поняття «асертивність підлітків» як особистісного інтегративного утворення, полідетермінованої якості, що визначається системою індивідуально-психологічних характеристик та опосередкованої умовами соціалізації;
- визначення психологічних чинників, які детермінують розвиток асертивних якостей у підлітків: мотивація самоствердження, домінуючі ціннісні орієнтації, особистісні властивості;
- виявлення статевих особливостей становлення асертивності у підлітків (встановлено, що комунікативна спрямованість та інтернальність є універсальними характеристиками асертивних підлітків різної статі; у свою

чергу, рефлексивність, альтруїзм і толерантність – диференційована у поведінкових проявах дівчаток та хлопчиків).

До теоретичних здобутків дисертанта слід також віднести узагальнення наукової інформації щодо розвитку асертивності підлітків, зокрема, у питаннях:

- теоретичного обґрунтування розуміння та необхідності вивчення особливостей розвитку асертивності підлітків у різних умовах соціалізації;
- аналізу генези поняття асертивності у працях вітчизняних та зарубіжних науковців;
- теоретичного аналізу особливостей впливу різних умов соціалізації на становлення асертивності у підлітків;
- розкриття особливостей опосередкування асертивності підлітків дією психологічних механізмів (наслідування, рефлексії та інтроекції), мотивацією самоствердження, домінуючими ціннісними орієнтаціями та умовами соціалізації;
- обґрунтування структурних компонентів асертивності підлітків: уявлення про асертивну поведінку, незалежність суджень (когнітивний компонент), задоволення, комунікативна спрямованість (афективний компонент), зрілість, соціальна адаптивність (ціннісний компонент), впевнена поведінка, адиктивна незалежність (конативний компонент);
- визначення критеріїв, рівнів і показників розвитку асертивності у підлітків.

У роботі компетентно презентовано комплексну програму емпіричного дослідження асертивності підлітків, її структурних компонентів та психологічних характеристик; імпонує логіка викладу основних концептуальних положень емпіричного дослідження, його теоретико-методологічного обґрунтування, організаційних аспектів і методичного забезпечення.

На основі кількісного та якісного опрацювання результатів емпіричного дослідження:

- охарактеризовано структурні компоненти асертивності підлітків (когнітивний компонент, афективний компонент, ціннісний компонент, конативний компонент);

- проаналізовано особливості прояву асертивності підлітків;

- виокремлено психологічні характеристики підлітків з високим, середнім і низьким рівнем розвитку асертивності;

- обґрунтовано психологічні характеристики розвитку асертивності підлітків у різних умовах соціалізації: чіткі уявлення про асертивні якості, впевнену поведінку; емоційно-комунікативна спрямованість як домінуюча в ієрархії ставлень до різних сфер життєдіяльності; інтернальність, що презентує орієнтацію підлітків на власні досягнення та досвід; соціальність та зрілість як мотиваційні детермінанти, впевненість та незалежність як поведінкові; динамічна система індивідуально-психологічних якостей (інтелектуальних, емоційних, комунікативних) як особистісна детермінанта підліткової асертивності;

- здійснено порівняльний аналіз статевої специфіки прояву асертивності підлітків, передусім, у когнітивній та комунікативній сферах: у структурі соціального інтелекту підлітків з високим рівнем розвитку асертивності були виявлені найбільш значущі конструкти: для хлопчиків – «витримка у спілкуванні», «уміння правильно оцінювати інших людей», «високий рівень здатності до соціального навчіння», «нонконформізм»; для дівчаток – «гнучкість у спілкуванні», «толерантність стосовно інших людей», «уміння відчувати партнера по спілкуванню».

Значний за обсягом масив емпіричної інформації поданий у численних таблицях, на рисунках, дендрограмах, які вдало ілюструють та доповнюють наукові положення дисертації.

Заслуговує на увагу ретельна верифікація отриманих експериментальних даних із застосуванням спеціальних методів математичної статистики. Використаний комплекс взаємодоповнюючих

діагностичних методів, репрезентативність вибірки, коректне використання методів статистичної обробки експериментальних даних забезпечують вірогідність та аргументованість результатів дослідження.

Заслугове на увагу презентована дисертантом модель розвитку асертивності підлітка, яка змістовно відображає психологічні характеристики асертивності підлітків, детермінуючі її умови соціалізації, психологічні механізми розвитку, структурні компоненти.

Наукову і практичну цінність має розроблена та апробована експериментальна програма тренінгу з розвитку асертивності підлітків. Ретельно продумана стратегія, що закладена в основу програми, та професійно розроблена її структура дозволили охопити ключові цілі психологічного впливу і забезпечити розв'язання визначених завдань. Система спеціальних методів, прийомів, засобів, психотехнологій, включених до програми, дала змогу позитивно впливати на формування у підлітків асертивності в різних умовах соціалізації, що передбачає розвиток, цілеспрямованості, позитивного та нестандартного мислення, формування психології успішної людини, розвиток здатності до оволодіння власною поведінкою, конструктивного подолання труднощів, навичок саморегуляції і самоконтролю, здатності до позитивної самомотивації, адекватної самооцінки та відчуття самоефективності.

Результати підсумкового діагностичного обстеження свідчать про ефективність впровадженої програми, зокрема щодо покращення показників розвитку асертивності у підлітків експериментальної групи.

На основі результатів дослідження розроблені практичні рекомендації, які стануть у нагоді шкільним психологам, соціальним педагогам, вчителям, батькам. У рекомендаціях визначено основні засади, на яких потрібно здійснювати спеціальну роботу щодо оптимізації розвитку асертивності у школярів підліткового віку, психологічні та психолого-педагогічні прийоми і методи її формування в різних умовах соціалізації підлітків.

Отримані експериментальні дані про особливості розвитку асертивності підлітків в різних умовах соціалізації, можуть бути використані:

- у вдосконаленні змісту і організації діяльності шкільних та позашкільних освітніх закладів щодо розвитку асертивності у підлітків;
- для доповнення змісту освітньо-професійних програм підготовки психологів у вищих навчальних закладах освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр», «магістр», зокрема, при викладанні таких дисциплін як «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Психологічна корекція».

На основі проведеного дослідження дисертантом зроблено ряд важливих наукових висновків, які мають теоретичне та практичне значення, а саме: щодо визначення поняття «підліткова асертивність», особливостей її становлення у різних умовах соціалізації, психологічних механізмів та чинників розвитку асертивності підлітків під впливом різних умов соціалізації.

Дисертаційну роботу Л.О. Ніколаєва визначають чіткість формулювань, вираженість суджень, аргументованість сформульованих висновків. Наукові положення, які виносяться на захист, висновки і рекомендації достатньою мірою обґрунтовані як науковими напрацюваннями вітчизняних та зарубіжних дослідників, так і результатами власного дослідження дисертанта.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Л.О. Ніколаєва, звернемо увагу автора на ряд положень роботи, які є дискусійними і потребують додаткових пояснень:

1. Перелік психологічних чинників, які детермінують розвиток асертивних якостей у підлітків, вказаних на сторінці 8, потребує обґрунтування критеріїв їх класифікації, зокрема віднесення до категорії психологічних чинника соціалізації. Така позиція автора є дещо дискусійною.

2. Вважаємо, що робота значно б виграла, якби у параграфі 1.3 було чіткіше окреслено особливості розвитку асертивності підлітків у різних умовах соціалізації, визначено їх специфіку.

3. У параграфі 3.1 представлено структурно-функціональну модель розвитку асертивності підлітків (Рисунок 3.1.). Проте, у тексті роботи недостатньо інтерпретовано її зміст. В обґрунтуванні моделі варто було б надати більшої виразності представленню зв'язків між узагальненнями за результатами теоретичного і емпіричного дослідження та методологією її побудови.

4. У вищезначеній моделі (Рисунок 3.1.) «незалежність», «чіткі уявлення про асертивну поведінку», «комунікативно-практична спрямованість», «інтернальність», «соціальність» презентуються як психологічні характеристики асертивної особистості, а у її змістовій інтерпретації – як чинники становлення підліткової асертивності.

Зазначені зауваження і пропозиції не носять принципового характеру та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Л.О. Ніколаєва.

Аналіз змісту дисертації та тексту автореферату дозволяє зробити висновок про те, що виконана робота є самостійним завершеним науковим дослідженням, відзначається новизною підходів та оцінок, має наукове і прикладне значення. Основні результати дисертаційного дослідження у повному обсязі викладено в достатній кількості наукових публікацій; його теоретичні і практичні положення доповідалися й отримали схвалення на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях. Загалом вважаємо, що дисертація пройшла належну апробацію; вона є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації і відображає її структуру; в авторефераті у лаконічній формі висвітлені найважливіші результати наукового дослідження.

Аналіз роботи, автореферату й опублікованих наукових праць дає підставу для висновку про те, що дисертаційне дослідження Л.О. Ніколаєва на тему «Розвиток асертивності підлітків у різних умовах соціалізації» за актуальністю, обсягом та якістю оформлення, повнотою викладу і новизною його основних результатів у публікаціях відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а його автор Л.О. Ніколаєв заслуговує на присудження наукового звання кандидата психологічних наук за спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри теоретичної та
консультативної психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

*Місце Бігун Н.І. засвідчує
спец. вк М.В. М.М. Терещенко*

